

Kissinger, a politikus történész

Henry A. Kissinger:

Diplomácia

Budapest, Panem-McGraw-Hill-Grafo,
1996. 956 old.

Napjainkban is zajló folyamat a több évtizedig fennálló bipoláris világból egy új nagyhatalmi struktúra kialakulása. Szemtanúi lehetünk az erők átformálódásának, amelynek során több lehetőség és kérdés merül fel. Ebben az új helyzetben az egyik eszköz a diplomácia, azaz egy ország hosszú- és rövid távú politika érdekeinek az adott pillanatban felmerülő alternatívák közül a legmegfelelőbb kiválasztása és hatékony felhasználása. Henry A. Kissinger *Diplomácia* című, magyar nyelven is megjelent műve ebbe a világba vezet el az olvasót.

Mint ismeretes, Henry A. Kissinger doktori disszertációját *A helyreállított világ* címmel írta, s 1950-ben védte meg *A történelem értelme – Reflexiók Spenglerre, Toynbee-ra és Kantra* című munkájában. Történelmi kutatásai eredményeként megszerezte a professzori címet és a Harvard Egyetemen külön tanszéket kapott. Az egyik legnagyobb figyelmet felkeltő műve a *Reflexiók Bismarckra*, amelyben arról elmélkedik, hogyan vezetett az út a Poroszország vezetésével megvalósuló német egységhez. Lényegében e három mű alkotja a Kissinger életművének is tekinthető *Diplomácia* vázát, amelyben természetesen már a politikus személyes tapasztalatai is fellelhetőek. Ez adja a munka különlegességét és az olvasó számára a legnagyobb értékét. A már az előzőekben említett három alapmunka mindegyike egy-egy részként megtalálható a *Diplomáciában*. Erzékkelhető, hogy azok eredetileg önálló tanulmányokként készültek.

A nagyközönség Henry A. Kissinger politikai tevékenységét ismeri, ami szervesen kapcsolódott tudományos karrierjéhez, hiszen a történelem tanulmányozása során dolgozta ki globális érvényű koncepcióját, amelyben történelemszemlélete, a világról al-

kotott képe is megjelenik. A történész politikai pályája tehát munkái révén már a katedrán elkezdődött. Emellett jelentős szerepet játszott Nelson Rockefeller befolyása, akinek egy ideig külpolitikai tanácsadója volt. A Kennedy-adminisztráció vezetése alatt Kissingert már a Fehér Házban találjuk. Politikusként pályája fordulópontját jelentette Nixonnak az elnöki székbe való megválasztása, akinek először nemzetbiztonsági tanácsadója, majd külügyminisztere volt.

Kissingernek mint személyiségnek három főbb, jellemző vonását emelhetjük ki, amelyek természetesen főleg könyvére is nagy hatással voltak. Egyrészt Németországból vándorolt ki családjával az Egyesült Államokba, s eredeti hazájához fűződő szellemi kötődése élénk maradt és erősen tükröződik történelem- és világlátásában. Annak a ténynek, hogy nem Amerikában született, egy másik következménye az, hogy az Egyesült Államok történelmét, szellemiségét, a világtörténelemben és a jelenben játszott szerepét mintegy kívülről is látja. Ugyanakkor Kissinger születési helyétől függetlenül tudatosan amerikainak vallja magát, így a történelem és a politika eseményeit az Egyesült Államok szemszögéből szemléli, s természetesen az USA érdekét tekinti a legfontosabbnak. Ehhez szorosan kapcsolódik az, hogy az Egyesült Államokban lett történész, ami ugródeszkát jelentett politikai pályájához is.

A *Diplomáciában* történészként a múlt eseményeit vizsgálja a tudomány módszereivel, s az eredményekből levont következtetéseket, de még inkább a történelmi analógiákat használja fel az általa kidolgozott struktúra igazolására. Politikusként, mint nemzetbiztonsági tanácsadó és később külügyminiszter fontos döntéseket hozott, amelyek a világtörténelem és a politika további menetét nagy mértékben meghatározták. Diplomataként tárgyalásokat folytatott többek között De Gaulle-lal, Mao Cc Tunggal, Le Duc Thoval. A hatalom birtokosa volt, így nemcsak kívülről, hanem belülről is látta az eseményeket. Természetesen ez nem jelenti azt,

hogy fellebbenti a fátylat a Fehér Ház minden titkáról, annál is inkább nem, mivel könyvének egyes főszereplői hozzá hasonlóan élő személyek, és az őszinteség az Egyesült Államok jelenlegi presztízsére is kártékonyan hatna. Az európaiból lett amerikai, a történész és egyben politikus „szemüvegén” keresztül vizsgálja az 1648-tól napjainkig tartó időszakot. Kissinger történelmi elemzése és az ezek alapján kialakított politikai koncepció tárgyalása előtt azonban szükséges az író filozófiai gondolkodásáról is néhány szót ejtenünk.

A már említett *A történelem értelme – Reflexiók Spenglerre, Toynbee-ra és Kantra* című munkája már jelzi, mely gondolkodók gyakorolták rá a legnagyobb hatást. Ebben a vonatkozásban elsősorban Spengler nevét kell megemlítenünk, akinek *A nyugat alkony* című munkáját Kissinger főnökének, Nixonnak is figyelembe ajánlott. Nem véletlen tehát, hogy Spengler szellemi hagyatéka Kissinger sorai között is nagy hangsúlyt kap, hiszen Spengler művében jelentős szerepet játszik az államférfi, akinek főbb ismérveit kissé átfogalmazva a *Diplomáciában* is olvashatjuk.

Kissinger egyik alapgondolata az, hogy a nemzetközi kapcsolatokat egy struktúrába helyezi bele. Véleménye szerint Richelieu bíboros volt az, aki már a modernnek tekinthető államrendet a történelem során először kialakította, hiszen megteremtette a tradicionális katolikus struktúra helyébe az államérdeken alapuló új (modern) rendszert. Kissinger az igazi nemzetközi kapcsolatok kialakulását az 1648-ban Versailles-ban megkötött békerendszerrel datálja. Kissinger véleménye szerint ez a békerendszer azért tekinthető modernnek, mert az államok egymáshoz való viszonyát a békerendszerben megfogalmazott szerződések határozzák meg. A keresztény univerzalizmus helyébe a *Raison d'État* lép, melynek állítólagos igazolása a Machiavelli által megfogalmazott „a cél szentesíti az eszközt”-elv. Lényegében tehát a nemzetközi színtéren nincs morális alap, csupán államérdek létezik. Ez volt az első olyan politikai kapcsolatrendszer, amely az európai színtéren nemzetközi egyensúlyt hozott létre, lényegében a Szent Szövetség

rendszerének előképét, ami minta lehet a multipoláris hatalmi struktúra felvázolásához.

Kissinger számára tehát az első erőegyensúlyi helyzet az 1648 után kialakuló politikai rendszer, amely azonban még nem tekinthető példaértékűnek, hiszen még nem jelent teljes mértékben *egyensúlyi helyzetet*. Az út a nemzetközi erőegyensúly kialakulásához három fő állomáson keresztül vezetett. Az első állomás 1748, az osztrák örökösödési háború után kialakuló, új egyensúlyi helyzet. A második az 1763-ig tartó hetéves háború, amelynek során a nemzetközi politikai rendszer kitégul, s az európai történelemben először az Európán kívüli területek is fontos szerepet kapnak. Mindezek mellett a két háborút lezáró békékben Anglia magatartása biztosította a nagyhatalmak közötti erőegyensúlyt. Kissinger szempontjából nem az a lényeges, hogy a mérleg nyelvének szerepét éppen Anglia játssza, hanem az, hogy van egy olyan állam, amely a struktúrában elfoglalt helyzeténél fogva képes az egyensúlyozó szerepre. Ezt a feladatot a 20-21. század multipoláris politikai rendszerében Kissinger az Egyesült Államoknak szánja.

A harmadik állomás a francia forradalom és a napóleoni háborúk nemzetközi hatása. Ezeket az eseményeket konkrétan nem írja le Kissinger, csupán a sorok között és a szóhasználat sugallja az olvasónak, hogy milyen lényeges szerepet játszottak ezek az évek a második nagy struktúra, a Szent Szövetség rendszerének kialakulásában.

Mint ismeretes, a Szent Szövetséget a francia forradalom és Napóleonnal európai háborúinak megismétlődése ellen, valamint a forradalom és az európai háborúk által táplált nacionalizmus és liberalizmus ellensúlyozására hozták létre. Ennek a nemzetközi viszonyrendszernek a megalkotói többek között a porosz von Hardenberg és a francia Talleyrand. I. Sándor cár nem engedte át senkinek sem a tárgyalás dicsőségét, ő személyesen vett részt a kongresszuson. Nagy-Britanniát pedig Lord Castlereagh képviselte. A legmarkánsabb személyiség azonban Ausztria képviselője, Metternich herceg volt, akinek Kissinger a rendszer további működésének sikerét tulajdonítja. A kongresszusi Európa struktúrája adja a kissingeri multi-

poláris nemzetközi kapcsolatrendszer történelmi alapját. E rendszereknek a működési elvét, világlófilozófiáját Kissinger a *Diplomáciában* a következőképpen fogalmazza meg: „A világmindenséget ... (úgy foghatjuk fel, mint) állandóan mozgásban lévő részecskékből álló rendszernek, amelyben azok egymásra gyakorolt hatását fogjuk fel valóságként.” (119. o.)

A kissingeri felfogásban a nemzetközi politikai összefüggéseknek az alapja a struktúra, amelyekben az alkotórészecskék az egyes nagyhatalmak, s ezek (gazdasági, katonai) ereje határozza meg a rendszerben elfoglalt helyüket. A rendszer akkor működőképes, ha az erőegyensúlyon alapul, és ezt az egyensúlyt fenn lehet tartani. Az egyensúly megtartásának eszköze a diplomácia, képviselője a zseniális politikus. A kissingeri politikai struktúrákban az objektív determináns tehát az egyes alkotó államok ereje, a szubjektív determináns pedig egy olyan politikus, aki kissingeri megfogalmazás szerint, „génuszával” egyensúlyban tudja tartani a kialakított struktúrát. A kissingeri struktúraelmélet másik fontos jellemzője a hierarchikusan felépülő multipoláris rendszer gondolata. A rendszert alkotó elemek hierarchikusan épülnek egymásra, s ebben a „primus inter pares” szerepét betöltő állam a többi államot a rendszerben betöltött helye szerint ítéli meg. Kissinger tehát a hangsúlyt a politikára–diplomáciára helyezi.

Kissinger elméletét összevethetjük Paul Kennedy *A nagyhatalmak töndöklése és bukása* (Budapest, 1992) című könyvével, amelyben a szerző egy államnak a világpolitikában kialakult státuszát nem egy zseniális politikussal hozza összefüggésbe, hanem csupán az adott állam gazdasági, de mindenképp katonai erejével. Kennedy véleménye szerint nagyhatalom az az állam lehet, amely gazdaságával és erre felépített hadseregével fölénybe kerül más államokkal szemben. A gazdasági-katonai nagyhatalmak esetében nem a diplomácia játssza a főszerepet, hanem a katonai konfliktus, amelynek során azok a győztesek, akiknek a gazdasága lehetővé teszi azt.

A napóleoni-háborúk után az európai kontinens nagyhatalmai a nemzetközi rend

fenntartását tudatosan célként tűzték ki, s a létrehozott rendszer alkotó egységeit közös értékek fűzték egymáshoz. Kissinger szerint a hatalmi erőegyensúly léte kevesebb alkalmat kínál az erőszak alkalmazására, a közös igazságérzet pedig csökkenti az erő alkalmazásának igényét. A Szent Szövetség rendszerének belső eszenciája az egyes országokban uralkodó dinasztiai fenntartása, a legitimitás és ebből következően a konzervativizmus volt. Az erőegyensúly szerint akkor tartható fenn hosszú ideig, ha a struktúrát alkotó államok belső berendezkedése azonos. Ebben a tekintetben tartja Kissinger a Szent Szövetséget a Wilson által megfogalmazott idealizmus előképének, mely szerint, ha minden állam belső berendezkedése demokratikus lesz, akkor megvalósul majd a világbéke. Ez a gondolatrendszer alkotja egyébként az amerikai külpolitika máig tartó fő vonulatát, amely mély elhivatottsággal párosul.

A kongresszusi Európa politikai rendszerét a konzervatív értékek közös elfogadását „két forradalmárnak” tartott vezető, III. Napóleon és Bismarck formálta át. Kissinger a következő értéklést adja a politikai forradalmárról: „A forradalmárok ... mindig erőhátrányból indulnak. Azért érnek el sikert, mert a fennálló hatalom képtelen felmérni saját sebezhetőségét.” (112. o.) Ennek ellenére a vezetők önmegtartóztatása a kissingeri rendszer fontos összetevője, hiszen a kompromisszumkészség az, amellyel leginkább elkerülhető a konfrontáció. Kissinger szerint azok az államok váltak igazán naggyá, amelyek élén III. Napóleonhoz és Bismarckhoz hasonlóan „belső fékkel” is rendelkező politikusok álltak. III. Napóleon kicsikarta az általa oly hön óhajtott diplomáciai forradalmat, újrarajzolták Európa térképét, ennek eredményeképpen azonban (paradox módon) Franciaország meggyengült. Bismarck ezzel szemben a „Realpolitik”-ra alapozva elérte az egységes Németország megteremtését úgy, hogy állama nem gyengült meg, hanem – ellenkezőleg – megerősödött. Ezen eltérés magyarázatát Kissinger a személyiségek eltérésében találja meg. Bismarckot Metternichhez hasonlóan génuszaként értékeli, akinek szubjektív tulajdonságai

tették lehetővé a nemzetközi porondon elért sikereit: „Nálánál jobban kevés államférfi változtatta meg a történelem folyását ... Az új Németország ... egy olyan lángelme testére volt szabva, aki az általa felszabadított belső és külső erőket ellenfelei manipulálására használta, olyan mutató volt ez, amellyel ő sikerrel megbirkózott, de amely utódai képességét már meghaladta.” (96. o.)

A Kissinger által vizsgált negyedik nemzetközi viszonyrendszer az első világháborút követő párizsi rendezés, amelynek legnagyobb hibáját az önmérséklet hiányában látja. A győztes nagyhatalmak a vesztes Központi Hatalmakkal szemben, főképpen Németország tekintetében, teljes mértékben kikapnák fölényüket. Kissinger Wilson hibájaként rója fel annak túlzott idealizmusát. Az első világháborút lezáró rendezés során nem tudta önmérsékletre bírni a győzteseket, így maga a rendezés vált a második világháború kirobbanásának legfőbb okává.

A második világháborút tárgyaló részben Kissinger nagy teret szentel az ekkor zajló politikai tanácskozásoknak és ennek kapcsán értékeli a vezető politikusokat, akiket nem a háború alatti nézeteik, bcállítottságuk, hanem tényleges cselekedeteik és sikereik alapján értékeli. Rooseveltet is olyan politikusnak látja, aki elhitte Sztálin ígéreteit, és akit a szovjet vezetőnek így sikerült félrevezetnie. Ezzel szemben Sztálint kommunista meggyőződése ellenére nagy formátumú politikusnak tartja.

Az ötödik struktúra, az ún. kétpólusú világ, a második világháború után alakult ki, amelyben a Szovjetunió és az Egyesült Államok állnak egymással szemben. Ebben mindkét fél fő célja a másik térdre kényszerítés, melynek egyik fontos eszköze az atomfegyver. Az 1960-as évekre azonban az atomfegyverrel rendelkezők tábora kibővült. Kialakult egy olyan helyzet, ami lehetőséget adott a bipoláris rendszert felváltó több pólusú (multipoláris) nemzetközi struktúra létrehozására. Az Egyesült Államokban ekkor, az 1969-ben zajló elnökválasztás eredményeképpen Nixon került az elnöki székbe. A Nixon-adminisztráció fő külpolitikai célkitűzése az volt, hogy Amerikát kivessék a vietnami háborúból. Kissinger feladata nem

volt egyszerű, viszont tisztában volt azzal, ha megbízatását sikerrel teljesíti, jelentős lépéseket tehet az általa kidolgozott új nemzetközi struktúra megvalósítása felé is. Kissinger kialakította az Egyesült Államok „forradalmian” új diplomáciai vonalvezetését, melyet könyvében Nixon nevével hoz összefüggésbe. A sorok között azonban sejteti, hogy ezt valójában a legutóbbi időkig az ő tevékenységének kell tulajdonítani. Mcsteri módon, írói eszközökkel igyekszik csökkenteni saját szerepét a külpolitikai lépésekben.

A Nixon-adminisztráció külpolitikájának a homloktérben az előző kormánytól örökölt vietnami háború állt. Az USA háborúba való belépésének okát a „dominó elvvel” magyarázza. („Dominó elv”: ha egy terület kommunista befolyás alá kerül, automatikusan magával vonja a többi közeli terület „eldőlését”, kommunista befolyás alá kerülését). Kissingernek az USA háborúból való kilépését úgy kellett megoldania, hogy a világ egyik szuperhatalmának a presztízésén ne essék csorba. Ezt a feladatot Kissinger nem tudta úgy megvalósítani, hogy a „Tízezer napos” háború lezárása ne jelentse az USA vereségét. A Vietnammal kötött béke (1973. január 27., Párizs) azonban Kissinger számára nagy sikert, óriási nemzetközi elismerést jelentett és megkapta a Béke Nobel-díjat. Politikai zsenialitását dicséri az a tény, hogy felismerte a berlini válság, a kubai rakétaválság és a Vietnamban zajló háború összefüggéseit. A fennálló helyzetet áttekinthette, és a több lehetséges alternatíva közül Amerika számára a legmegfelelőbbet választotta.¹

Az 1960-as évek végétől módosul a kétpólusú nemzetközi rendszer, bizonyos mértékű enyhülési folyamat figyelhető meg, amely többféle okra vezethető vissza. Kétségtelenül egyik fontos tényezőként említendő a nukleáris fegyverek számának kiegyenlítődése. A Nixon-adminisztráció új külpolitikai koncepciójának a megvalósítása érdekében szakított az eddigi politikával és

¹ A Nixon-adminisztráció általános összefüggéseire lásd Avar J.: Nixon a fchér-házban. Budapest, 1969.; Avar J.: A Kissinger-korszak. Budapest, 1980.; Békés R.: Kissinger és Brzezinski. Budapest, 1980.

a diplomácia területén „nyitott” a kommunista országok felé.

A hosszú távú trendeket figyelembe véve Kissinger az erőegyensúlyon alapuló pentapoláris világ létrejöttét ekkor látja megvalósulni. A Szent Szövetség öt nagyhatalmából álló globális erőegyensúly, amely Angliából, Poroszországból, Oroszországból, Franciaországból és Ausztriából állt, a 20. század végére ismét megvalósulni látszott, az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Kína, Nyugat-Európa és Japán részvételével. Ennek a kialakulóban lévő hatalmi egyensúlynak Kissinger a közös igazságérzeten alapuló eszméiségét a nukleáris háború elkerülésének óhajában látja, amely minden állam érdeke. Ez adja a Szent Szövetséghez hasonló rendszer alapját. Most már nem a legitimitáció a közös értékrend, hanem a világegészről való nemzetközi félelem.

A Kissinger által kidolgozott erőegyensúlyon alapuló többpólusú struktúra működéséhez a szubjektív determináns a „jó államférfi”. Kissinger államférfiről alkotott képének főbb ismérveit a spengleri „jó politikus” vonásaiból, történelmi személyiségek közül Metternich, s főképpen Bismarck jellemvonásait gyűrja össze, emellett amerikai elnökök közül is kicemel jó néhányat. Ezek összességéből a következő főbb ismérvek rajzolódnak ki: (1.) Az államférfinak egy *víziót*, célt kell kitűznie maga elé. Ennek megvalósításához (2.) az adott helyzetet, a fennálló struktúrát *értékelnie* kell, több alternatívát kell kidolgoznia, számolva azzal, hogy más államok milyen lépéseket tehetnek. (3.) A vízió megvalósítása során *cinikusnak* kell lennie, ugyanakkor (4.) legyen beépített fékrendszere, tanúsítson *önmérsékletet*. (5.) A cél eléréséhez, ha szükséges, legyen *forradalmár*. (6.) A feladatához nagy segítséget nyújt, ha egyben *tudós*, pszichológus, esetleg történész is, hogy történelmi analógiák alapján tudja

az adott eseményeket értékelni. Az általa zseniálisnak tartott történelmi személyiségek egyes tetteit és azok hatását Kissinger gyakran hasonlítja egy-egy amerikai elnök személyéhez, párhuzamba állítja például Metternichet és Rooseveltet, Bismarckot és Nixont. Ezzel nem csak azt kívánja sejtetni, hogy napjaink „génusza” amerikai lesz. Az elnökök személyes hatalmát történelmi előképekkel kívánja így legitimálni, s azzal az elnöki döntések helyességébe vetett hitet erősíteni. Ennek szükségességét annál is inkább fontosnak tartja, mivel éppen főnöke, Nixon Watergate-botránya súlyos presztízsvesztést okozott az őt követő amerikai elnököknek.

Henry A. Kissinger munkájában hatalmas mennyiségű adatot dolgoz fel logikus és gondosan alátámasztott érvrendszerek segítségével; érvelésének homlokterébe a történelmi analógiákat helyezi. „Zseniálisan” alkalmazza a történelmi ok-okozati összefüggéseket egy-egy tételnek alátámasztására. Napjaink nemzetközi eseményeit úgy tárja az olvasó elé, hogy mindenképpen az ő koncepcióját igazolják, s könyvében fokozatosan vezeti rá az olvasót arra, hogy ő az a zseniális államférfi, akinek a nevéhez a multipoláris nemzetközi rendszer megteremtése köthető. Könyvében a történelmi események, a politika útvesztőiben biztos kézzel vezeti olvasóját, nem egyszer a „függöny mögé” is betekintést engedve; a rendkívül alaposan megírt könyv sajátos megvilágításba helyezi az eseményeket, amelynek során megismerkedhet az olvasó az európaiktól eltérő látásmód bizonyos aspektusaival is. Mindezek mellett azonban a könyv mindenképpent meg még ma is élő, de már nem aktív politikus tudományosan alátámasztott öngazolása.

Sáringér János